

kereskedő- és iparos-tanulók szaktanfolyamaikon a fogalommal együtt sajátíthatják el a helyes magyar elnevezést, s ez sokkal biztosabb és természetesebb mód, mint ha a tárgyat már ismerő felnőttek szóhasználatát akarjuk megváltoztatni. Az ügy érdekében tehát azt kell kívánnunk, hogy mindenekelőtt a szakiskolákban verjen gyökeret és jusson diadalra az ipari és kereskedelmi nyelv megmagyarosítására irányuló mozgalom.

h.

Borotvás-Nagy Sándor: Közgazdasági művelődésünk kezdetei. Bp. 1938. A Franklin-Társulat nyomdája. A szerző kiadása. 467 l. Ára 10 P.

Az előttünk levő, belső tartalomra és külső terjedelemre egyaránt jelentékeny munka művelődéstörténeti tanulmány, nagyvonalú összegezés. Forrásai legnagyobb részben gazdaságtörténetiek, kisebb részben kiadatlan levéltári anyaggal. A szerző több helyen mondja, hogy valójában *neveléstörténetet* akar írni. Körülbelül kétszáz év közgazdasági művelődését vizsgálja. Mária Terézia korából indul ki, amikor már a legelső néprétegek anyagi művelődésében is lehet valami halvány tulajdonságot felfedezni. Tulajdonképpen a reformkor közgazdasági törekvéseit boncolja, tágabb értelemben fogván föl e kort 1790-től 1848-ig.

A mű öt nagy fejezetre tagozódik: 1) A hűbéri gazdálkodás 1750-ig. 2) A merkantilizmus 1790-ig. 3) A fiziokratizmus 1825-ig. 4) A szabadkereskedelmi irány 1836-ig. 5) A védvamos irány 1848-ig. Az évszámok kissé erőszakoltak, ezt a szerző is érzi és meg is jegyzi, hogy »a korszakhatár nem vonal, hanem egymásba mosódó átmenet«. A fenti öt fejezet 37 kisebb részre oszlik, ami egy kicsit széttagolja a hatalmas anyagot és az áttekintést a nem szakolvasó számára talán meg is nehezíti.

Az első 40 lap igen széleskörű tervezetet ad: lehatolni a mélybe, a népi rétegekig s ott vizsgálni a nevelési tényezőket. Eddig mindig csak a nemesi társadalom nevelési rajzát kaptuk, mint ahogy a történetírás is a multban a királyok és rendek története volt. Minél tovább olvassuk azonban az íveket, annál inkább látjuk, hogy ebből a kiindulási elvből később a szerző is enged.

Talán nagyon is kiemeli a könyv azt a gondolatot, hogy a magyar ember nem szívesen merül bele a közgazdasági tevékenységbe. Hogy ez így van, ennek oka a szerző szerint faji alkatunkban és Ázsiából hozott ősi tulajdonainkban gyökerezik. Hisz a magyar »lóval pusztán száguldó nép volt«. De ha kereskedő népnek születtünk volna is, akkor is mennyi akadály gördült volna a magyar gazdasági élet kifejlése elé. Történeti és geopolitikai okok éppoly súllyal esnek a latba, mint a faji tulajdonságok. Az angol és a holland nép kereskedői érzékét sem csak a faji sajátosságok eredményezték, hanem a földrajzi és történeti kedvező körülmények is.

Borotvás-Nagy Sándor fölteszi a kérdést: »Belé lehet-e szivárogtatni fajunkba neveléssel a spekulatív vállalkozó szellemet?« A választ megadja a közel félezer lapnyi fejtegetés, mely a tudós közgazdász szemüvegén át Mária Terézia korától a mult század közepéig vizsgálja »népünk« gazdasági fejlődését. Megállapítja, hogy »a magyar 200 év eltolódásában lassan

újból foglalkozást és ennek következtében lelket változtatott s fokónként magasabbfokú kenyérkeresetre nevelődik át.

A hűbéri gazdálkodás jegyében c. nagy fejezetben széleskörű forrástanulmányok nyomán még a régi középkori életformákat rajzolja meg. A kereskedelmi eszmeáramlat azonban döngeti a falakat s itt-ott már nevelésügyi intézményekben is kikristályosodik. A nevelés terén is a középkori latin műveltség vívja harcát a reális irányzattal és a természetfölötti ember mérkőzik az élet egész területén a gyakorlati emberrel. S bár váltig hangoztatják, hogy az egyház volt a kerékkötője a haladásnak, mégis a szerző kutatásai is azt igazolják, hogy hittudományi műveltségű férfiak, piaristák, jezsuiták és protestáns lelkészek voltak azok, kik először törték föl közgazdasági műveltségünk ugarát. Pap írta az első könyvviteltant, az első kereskedelmi számtant, mechanikát és mértant, papok voltak az első rajzoló, mérnökök és építésszek, sőt papi ember ajkáról hangozott el az is, hogy »a kalmári számvetést nem lehet a Bibliából vett példákkal tanítani«. A piarista Valeró mondotta »az első közgazdasági szellemű beszédet magyar földön«.

A könyv minden eddigi feldolgozásnál alaposabban és mélyrehatóbban tárgyalja első közgazdasági jellegű intézeteinket, alapításuk történetét, tervüket és tankönyveiket és megméri tanáraiknak értékét. A szempci, tatai, selmeci szakoktatási intézetek után egyetlen egyetemünk mérnöki osztályát mutatja be, majd ízekre szedi a Ratio Educationist abból a szempontból, hogy a »gazdaságtörténet merkantil fordulata« milyen módon nyilvánul meg ebben a korszakalkotó tanügyi rendeletben. A merkantilizmus után elhangzik a jelszó: »pallérozott gazdát a kapitalizmusnak« és e jelszó nyomán tovább vívja harcát a nevelésben a gyakorlati irány — most már fiziokrata szellemben — a rendi hagyományokkal.

A gazdaságtörténet már több oldalról megvilágította e vajdó kort, de a szellemet nem állította be annyira a kutatás középpontjába, mint Borotvás-Nagy Sándor. Intézményeket és társadalmi-gazdasági rendeket ismertet, de mindig ott látjuk mögöttük a világnézeti hajtóerőt, mely végigszáguldva Európán, késéssel ugyan, de matematikai bizonyossággal elérte hazánkat is. Ez a szellemtörténeti beállítás a könyv két utolsó nagy fejezetében csak fokozódik. A szabadkereskedelmi irányzat és a védővámos korszak rajza kiváló és e korok neveléstörténeti kapcsolatai mesteri megállapítások. A céhek pedagógiai jelentősége, kereskedőink nevelése igen szép fejezetek. De talán legjobban hozzánőtt szerzőnk szívéhez tudományos műhelymunkája kapcsán *Tessedik Sámuel*, kiről néha kitérő lelkesedéssel ír. Széchenyi és Kossuth nem emelkedik túlságos magasra a szerző tudományos rendszerében. Nemcsak terjedelemben szentel sok helyet Tessediknek, hanem értékelésben is. Nagyságának az a titka, hogy ő az első, kinek gazdasági rendszere és szaknevelési elgondolása a kisbirtokra vonatkozik.

Közgazdasági szempontból igen termékeny volt az 1790—91-i országgyűlés. Külön fejezet szól róla *Közjog és közgazdaság az országgyűlésen* címmel. A kiküldött bizottságok »Projectumai« a szerző figyelmét sem kerülik el és gondosan elemzi őket. Egy kissé talán túl is megy célkitűzésén;

ha a Projectumokból csak a nevelési vonatkozásokat venné ki, bizony sovány volna az eredmény. Kitér az adminisztratív munkamenetre és a történeti vonatkozásokra, de így a műből gazdaságtörténet lesz. *Skerleczet* nem tartja képzett közgazdásznak, s azt mondja, hogy ő is, társai is a beérkezett jelentésekből alkották meg nézeteiket. A művelődési bizottságnál helyes *Strauss Gottfrieddel* és *Siegvard Józseffel* behatóan foglalkozni; nagyon is a tárgyhöz tartoznak. (Az országgyűlési adatokban néhány zavaró elírás van: 1791—92, 1790—92 a 115., 129., 144., 200. lapon.)

Alapos ismertetést kapunk a *Georgikonról*, külön fejezetet *Thaer Albert-ről* és bőséges jellemzést az úttörő triászról: *Nagyváthyról*, *Pethéröl* és *Rumyról*. A magyar gazdasági szakoktatás »elméletek« helyett talán helyesebb lett volna az »elmélkedői« címszót használni. *Angyalffy* el is maradhatott volna, viszont méltánylást kaphatott volna *Vedres István* és több más. A szerzőnek jó szolgálatot tett volna a Bakács—Dóczy—Wellmann-féle bibliográfia. Nem tűnik ki ennek használata. *Berzeviczyt* a Széchenyi előtti kor legnagyobb közgazdászának mondja, mégis elég keveset foglalkozik vele s végül leértékeli. *Schwartner* nehezen szorítható bele e szakoktatási eszmétörténetbe. Meg is mondja: »Schwartnernél kifejezett közgazdasági művelődési vonatkozásokat még elszórvá sem találunk« s mégis foglalkozik vele.

Borotvás-Nagy újat akar írni és újat is ír. Könyve bizonyára olvasott és sokat forgatott könyv lesz. Újszerűségéből származtak eredetiségei. Nem borul le tekintélyek előtt. Igyekszik szabadulni »a szokás erejétől és a hagyományok vérünkbe oltott nevelő hatalmától, mely emberfelettivé fagyasztotta értékelésünkben nemzeti nagyságunkat«. Ez a törekvés, ez a szokás erejétől való szabadulási vágy épen *Széchenyi* és *Kossuth* megítélésében tör elő. Újszerűen hangzik az, hogy *Széchenyi* »csak kora közkeletű szólamait hangoztatta«, még újszerűbb az, hogy csak »sorozatnak tetőpontra került tagja« volt. Igen szépen fejtegeti *Széchenyi* nevelési elveit és valóban sikerül még »egy-két rögöt találnia, amiket eke nem forgatott«. Ugyane részben az egyéni haszonról vallott felfogása — úgy gondoljuk — több olvasóban ellenmondásra fog találni, valamint a nemzetről és a nemzetfenntartó erőről adott elmélkedése is (276. és 454. l.). A *Széchenyiről* szóló fejezet végén fejti ki, miért nem született meg a magyar polgárság, miért nem keletkezett a magyar *homo oeconomicus*. Irodalmi nemzet lettünk, papiros-nemzet, de nem értünk gazdasági nemzeté. Az Unió előbb lett gazdasági szervezet, s a német vámunió is előbb született meg, csak azután alakult ki a nemzeti öntudat és egység.

Eredeti *Kossuthnak* neveléstörténeti beállítása. »Ha intézményes nevelésügyet kutatunk, akkor *Kossuth* cikkeiből és beszédeiből bajos kiválogatni a rávonatkozó anyagot. De ha tárgyunkat a közgazdasági művelődés széles fogalma határolja, akkor *Kossuth* többet tett a közgazdaságra való ránevelésben, mint bárki más.« Borotvás-Nagy nevelési elveket keres *Kossuth* vámpolitikájában és gazdaságpedagógiai háttérét ad. a »Tengerre magyar« jelszavának. Különben nála *Kossuth* is »szétolvad és belemerül kora átlagába«.

A könyv címe igen széles teret enged a források kiválogatásában és értékelésében. Ezért lett ilyen nagy terjedelmű a mű. Hisz a közgazdasági

művelődésbe beletartozik az egész magyar gazdasági élet: mezőgazdaság, állattenyésztés, bányászat, közlekedés, technika, állatorvoslás, ipar, kereskedelem, vízsabályozások, vámok; ez mind fedi a közgazdasági művelődés értelmét. A »Közgazdasági nevelésügyi törekvések« cím jobban körülhatárolta volna a tárgyalás menetét. Innen van, hogy sokszor közgazdasági művelődési eszmények bontakoznak ki a szerző felfogásában akkor is, amikor csak a polgárosultság vágyáról van szó (pl. Wesselényinél).

A nemesi és polgári világnézet harca a nevelésben c. fejezet nagyértékű bölcselő fejtegetés, a szerző tudományos készültségének hű tükre. *A védvám varázsigeje és társadalmunk* szintén értékes fejtegetés. *A közgazdaság mint népoktatási tananyag* címmel közölt vizsgálódás legjobban megfelel a könyv címének és célkitűzésének; érdekes és új. Bemutatja, hogy a közgazdasági közfelfogás mit fejlődött száz év alatt Orczy Lőrinc bárótól Kiss Bálint ref. esperes tankölteményéig. Itt tárgyalja *Dercsényi János báró, Tavassy Lajos* és *Váradai Szabó János* közgazdasági tartalmú népnevelési elveit, melyekben már a 19. sz. haladóbb szelleme birkózik a megcsontosodott mult hűbéri eszméivel. Bennük érett gyümölcsé Tessedik hősi akarása. A cél itt már a falu, a nép, a tömeg, tehát a nemzetfenntartó milliók sorsa érdekli a gondolkodókat. *Győri Sándor* munkájának címe már 1843-ban *Népnevelés*.

A szerző annyira szereti tárgyát és annyira benne él annak eszmekörében, hogy szinte sajnálja elhagyni a legkisebb adatot is, hogy művét teljessé tegye. Pedig talán elmaradhatott volna Szent-Péteri Imre bányásznyelvi magyarosításának ismertetése, a Fáytól vett rengeteg idézet, Nemes Kondor Sámuel verseinek közlése, Balázsházy, Csorba, Leibitzer és Kölesy hosszú taglalása, annyival is inkább, mert maga a szerző mondja, hogy »nem a fejlődést képviselték, hanem a visszaesést«.

Az egész munkát mérlegelve, Borotvás-Nagy könyve nagy nyeresége közgazdasági, történeti és neveléstani irodalmunknak. Néhány részletmegjegyzésünkkel nem kicsinyeskedni akartunk, hanem csak a figyelmet föl-hívni a bizonyára szükséges második kiadás előkészítésénél. Az egész föl-építés, a tudományos műhelymunka, a végső következtetés és a leszűrt eredmény helyes és maradandó értékű.

A nyomdatechnikai megoldás azonban egy kissé fárasztó; sehol sem pihenhet meg a szem. Az irodalmi utalásokat szeríntünk jobb lett volna lapalji jegyzetekben adni, a hosszú idézeteket pedig »Függelékben« közölni. Így az olvasó hátraforogtatás nélkül látta volna a könyv gazdag forrásanyagát, a sok idézet pedig, mint későbbi kutatók számára feltárt forrásanyag, megmaradt volna a szakolvasóknak.

Dicséret és elismerés jár Borotvás-Nagy Sándornak azért, hogy a fárasztó és egész embert kívánó tanári munka mellett ilyen nagyszabású tudományos kutatást végzett és eredményeinek összegezésével gazdagította a magyar közgazdasági művelődés irodalmát.

Farkas László.